

DEMOKRATIJA U 21. VIJEKU

Sažetak

Od demokratije u 21. vijeku očekivalo se mnogo više. Brojne su kritike na račun demokratije koje se pojavljuju iz raznih krugova, oblasti ili religijskih zajednica. Za jedne je problem što demokratija nije isto što i sloboda, jer je ona individualna stvar i ne može se svesti na jedan glas u donošenju odluka i na obavezu da se slijedi volja većine. Vlast sve više svojim propisima zadire u život pojedinca i u sve oblasti društva. Mnogi su od snažnog vjerovanja u demokratiju doživjeli razočarenje, jer imaju sve manje uticaja na odluke. Zato se osjećaju prevarenima i smatraju da demokratija u konačnici ne vodi dobrim rezultatima. Kao da žele reći da se moglo postići više, raditi bolje. Mnogo toga što je obećano u demokratiji još se ne ostvaruje. Očekivanja su bila velika, a stvarnost je sasvim drugačija. Većina demokratija ima mnoštvo problema, slabosti, teškoća. Stvar je u tome što nema alternative na horizontu. Zato kritičari sve više insistiraju na tome da bi trebalo uspostaviti svojevrsno takmičenje demokratija u ostvarivanju demokratskih principa, standarda, vrijednosti i kvaliteta života... Izlaz se traži u stalnoj demokratizaciji i modernizaciji društva, zalaganju za prava i dostojanstvo svih, izgradnju i jačanje demokratskih institucija, slobode medija, vladavinu prava, razvijanju demokratske kulture i demokratskog ambijenta, demokratskih standarda, aktivnijoj ulozi građana...

Ključne riječi: demokratija, kriza demokratije, partokratija ili partodespotija, funkcionalna demokratija, deklarativna demokratija

Uvod

Zašto demokratija ne dovodi do većeg stepena solidarnosti, do izrazitijeg napretka i slobode, a pojavljuju se, naprotiv, u sve većoj mjeri društveni sukobi, zašto su na djelu ogromna potrošnja, čak i rasipanje resursa, kao i brojni oblici izobličenja i zloupotrebe vlasti? Kompromitovanje demokratije počelo je odavno, događa se i na lokalnom i globalnom planu. Često se parole o širenju demokratije koriste u međunarodnim odnosima kao pokriće za upotrebu sile i nasilja širokih razmera, a to služi realizaciji vojnih, ekonomskih, političkih, regionalnih i obezličenih globalnih korporativnih interesa. Jasno je da je došlo do stagnacije u razvoju i širenju demokratije. Sam pojam demokratije koristi se kao propagandno sredstvo, od kojega se ima koristi. Sve češće se u razgovorima, u medijima i na blogovima, mogu čuti ili pročitati stavovi i ocjene po kojima je demokratija u krizi. Posljednjih godina dolazi do preispitivanja koncepta i funkcionisanja demokratije u svijetu i praktično, u različitim društvima. Zabrinjavajuće je, međutim, da se demokratija kao takva često odbacuje i proglašava nepotrebnom i štetnom. Ovdje se bavimo pitanjem krize demokratije, njenog preispitivanja i odbacivanja, koje se često pravda i vjerskim argumentima.

Razvoj savremenih i modernih društva obilježen je razvojem demokratskih institucija. Demokratija u 20. vijeku, naročito u zemljama zapadne hemisfere, shvaćena je kao krucijalna

vrijednost, koju nije moguće dovesti u pitanje u svakom pristojnom i konstruktivnom javnom diskursu. Kompleksni problemi sa kojima se suočava savremeno globalno društvo nametnuli su i temu ponovnog vrednovanja demokratije, naročito u vrijeme terorističkih aktivnosti i drugih oblika ekstremizma, sa ili bez vjerske osnove, koji su se pokazali kao ogromna prijetnja demokratskim tekovinama, prvenstveno kroz razne oblike iskrivljavanja i zloupotrebe religije. Često se može čuti ocjena kako je jedan od ciljeva mnogih ekstremističkih grupa rušenje demokratije kao tekovine zapadne kulture i civilizacije. Mnogi postavljaju pitanje da li je zaista demokratsko uređenje društva univerzalna vrijednost, koja se može primijeniti u svakom društvenom kontekstu, ili je primjenljiva samo na zapadna društva i njihov dinamični razvoj?

Do preispitivanja demokratije u savremenim društvima dolazi unutar samih tih društava, zbog različitih socijalnih problema. Mogu se čuti primjedbe kako „nama treba čvrsta ruka“ da bi sistem bolje funkcionisao. Pojavljuju se mišljenja da nam je potreban neki, otvoreni ili prikriveni, oblik autokratije ili diktature, i kako je demokratija donijela „samo kaos.“¹ Ima i onih koji kažu da smo dobili razorena društva. Ovakve ocjene, česte su u post-socijalističkim društvima, nekada se podržavaju i vjerskim argumentima, u smislu da demokratija nije u njihovoj tradiciji. Ovi fenomeni zaslužuju posebnu pažnju, i iz društvene i iz vjerske perspektive.

Da bi se na odgovoran način moglo govoriti o demokratiji, a zatim i o tome da li je demokratsko uređenje dobro ili nije, neophodno je prisjetiti se toga šta je zapravo demokratija, šta je to što čini suštinu ove ideje? U najvećem broju slučajeva kada se demokratija osporava, riječ je o nesporazumu, o korištenju pojmova čije značenje nam nije dovoljno jasno, pa tim pojmovima dajemo neko problematično intuitivno značenje – više po tome kako zvuče nego šta znače. Ostavljamo po strani one koji dobro razumiju šta je demokratija, ali im osporavanje demokratije donosi značajnu korist. Važno je odrediti šta se podrazumijeva pod demokratijom, kako bi onda bilo moguće opravdavati ili osporavati demokratiju, iz socijalne ili neke druge perspektive. I pored razvoja demokratije u razvijenim državama razlika između bogatih i siromašnih se povećala. Taj jaz demokratija nije smanjila.

U zemljama u tranziciji umjesto ranijeg „jednopartijskog totalitarizma“ pojavio se „višestranački totalitarizam“, pa su nastale poludemokratije ili nepotpune demokratije.

Kriza demokratije?

Korijeni demokratije, u smislu u kome se u zapadnoj civilizaciji koristi ovaj pojam, nalaze se u staroj Grčkoj. Demokratija o kojoj danas govorimo (koja je uz samo dva izuzetka prisutna u svim savremenim evropskim zemljama), nije neposredan nastavak antičke Grčke demokratije. Postoji vremenska razlika od oko dvije hiljade godina, koja razdvaja antička demokratska načela, koja su u svojoj najčistijoj formi postavljena u vrijeme Periklea, i savremene evropske ideje o demokratiji. Ideja o demokratiji koju mi baštinimo vezana je za duhovnu klimu prosvetiteljstva, a zamisao o pravnoj državi i općem pravu glasa vezan je za ideju republike kao oblika društvenog uređenja. Ona je najviše zasnovana na ideji o univerzalnim ljudskim pravima i o dostojanstvu čovjeka što je osnova njegovog bića, odnosno činjenice da je čovjek. Ideja demokratije je vezana i za još jednu ključnu ideju, tj., da je svako

¹ Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica, 2011., str.54-55.

ljudsko biće slobodno. Sloboda u društvenom, ili nekom drugom smislu, podrazumijeva da je biće koje je slobodno ujedno i odgovorno. Poznato je da nema slobode bez odgovornosti i ne može biti odgovornosti bez slobode. Jasno se vidi da ne može biti riječi o tome da su neki ljudi samim svojim porijeklom „rođeni“ da vladaju, dok su neki drugi „rođeni“ da budu potčinjeni ili podanici.

Na ovim idejama i pretpostavkama, koje nisu uvijek eksplicitno izražavane od početka novog vijeka, zasnovana je ideja o građaninu. On je slobodan čovek, koji preuzima svoju slobodu i odgovornost i postaje aktivan subjekt društva. Građanstvo je konkretna politička manifestacija slobode savremenog čovjeka. Zamisao o građaninu podrazumijeva da svaki pojedinac postaje aktivan u donošenju odluka u svakom društvu, koje se tiču kompletnog društva, lokalne zajednice, regiona, kantona, entiteta i konkretnih ljudi. Afirmisanjem slobode pojedinca, u skladu sa ovom idejom, omogućava se da svaki građanin realizuje svoje potencijale i da ostvari ličnu sreću, te da celokupno društvo od toga ima korist. Postoje i mitovi o demokratiji.²

Davno je uočena važnost obrazovanja u procesu demokratizacije društva i izgradnje informisanih, kompetentnih i odgovornih građanina. Onaj ko nije obrazovan, neće ni biti u stanju da shvati i da prihvati svoju slobodu i iskoristi svoje potencijale. Obrazovanje je u tom smislu shvaćeno kao proces razvoja čovjeka, afirmisanja njegovih potencijala, dolaska do čovječnosti. Ova zamisao značajno se razlikuje od dominantnih formi obrazovanja kao sticanja pojedinačnih znanja i vještina, koje omogućavaju da pojedinac stručno kvalitetno obavlja svoj posao. Profesionalizacija je važan segment obrazovanja, a od toga zavisi i razvoj čitavog društva. Ukidanje ideje o obrazovanju kao razvoju ličnosti i njenih potencijala moglo bi ugroziti ideju o demokratskom građanstvu i funkcionisanje demokratije.

Iz ovih osnovnih pretpostavki proističu i druge važne karakteristike demokratije i demokratskih institucija. Neke od njih su opće pravo glasa za punoljetne osobe i slobodni izbori (predstavnička demokratija), princip podjele vlasti, ideja o vladavini prava kao najvišem autoritetu u jednom društvu (pravna država), zaštita prava i sloboda pojedinca, ugroženih grupa...

Razmišljanje o demokratiji podstiče i na razmišljanje o ekonomiji nekog društva. Obezbeđivanje određenog stepena kvalitetnog života i standarda za sve građane društva, koji im omogućava dostojanstven život, karakteristika je demokratije. To se često pojavljuje kao jedna od najvećih prepreka u razvoju savremene demokratije. Sa istim problemom susreo se i Perikle. Može li se očekivati od nekog da bude slobodan, odgovoran i konstruktivan član društva, ako je lišen svojih osnovnih prava, sloboda i sredstava za život? Problem je kako afirmisati dostojanstven život pojedinca u takvim situacijama? Uvijek postoji opasnost da se nosioci vlasti okrenu korupciji u vršenju svojih javnih dužnosti. Oni bogatiji mogu koristiti pohlepu siromašnijih, kako bi raznim vrstama podmićivanja obezbijedili njihovu podršku i tako ostvarivali još veću dobit i uticaj u društvu? Ovo je ostalo jedno od ozbiljnijih iskušenja za demokratiju od Perikleovog vremena do našeg vremena, sa kojim su se društva i pojedinci različito borili.

Trnovit je put od ovih fundamentalnih vrijednosti, koje u sebe uključuju pojam demokratije, koje su promijenile tok ljudske historije, do njihove pune ili bar što potpunije

² Frenk Karstena i Karela Bekmana, *Demokratija – mit ili stvarnost*, Global Book, Novi Sad, 2013., str.11-44.

realizacije u različitim društvima. Bio je to dug put stalne borbe za ova prava i njihovo postepeno ostvarivanje. To je zahtijevalo hrabrost pojedinaca i grupa, istrajavanje u zahtjevima, a često odricanja i velike žrtve. Neka društva su se više, a neka manje približila realizaciji demokratskih principa, a proces razvoja i očuvanja demokratije i dalje traje u pojedinačnim društvima. Ako demokratiju razumijemo na gore opisani način, ovaj pojam se ispostavlja kao izrazito kompleksan. On podrazumijeva vrijednosti i društvene institucije koje obezbjeđuju praktično trajanje i afirmisanje ovih principa.

Demokratija je samo jedan od oblika vladavine i uređenja društva koja se često uprošćeno i suštinski netačno određuje kao „vladavina naroda“ ili „diktat većine nad manjinom“. Ona predstavlja do sada najbolji od svih historijskih vidova organizovanja društva, koji u osnovnoj zamisli najbolje balansira interese pojedinca i zajednice, dostojanstvo čovjeka i realizaciju njegovih moći i sposobnosti. Stoga ne postoji nijedan razlog zbog koga bi pojedine religije i demokratija bile u nesuglasicama ili u sukobu.

Postoji globalna tendencija u ograničavanju demokratije. Zamisao je da u složenim demokratskim ekonomskim sistemima većina ljudi nije kvalifikovana da donosi odluke, jer ljudi nisu svjesni posljedica koje bi uslijedile kad bi se udovoljavalo svim njihovim zahtjevima. Sociolog Ralf Darnedof povezao je rastuće nepovjerenje u demokratiju sa činjenicom da poslije svake revolucionarne promjene put u novi razvoj vodi kroz „dolinu plača“. Nakon pada socijalizma, ne može se direktno preći u izobilje uspješne tržišne privrede. Ograničeno socijalističko blagostanje i sigurnost morali su se promijeniti, a prvi koraci su teški. To vodi u zapadnu Evropi, u kojoj prelazak iz poslijeratne socijalne države u novu globalnu ekonomiju traži velika odricanja, manje sigurnosti, manje garantovane socijalne brige. Za Darendorfa, to je bolni prolazak kroz „dolinu plača“ i traje dugo. Postoji mogućnost da se važne i teške promjene odlože zbog kratkoročnih izbornih koristi.

Došlo je do razočarenja velikog dijela postkomunističkih naroda u ekonomske rezultate demokratskog poretka. Stanovništvo je izjednačavalo demokratiju sa izobiljem zapadnih potrošačkih društava. Međutim, izobilja još uvijek nema i zato krive samu demokratiju. Darendorf je manje pažnje posvetio suprotnom iskušenju: ako se većina opire neophodnim strukturnim promjenama u ekonomiji, zar nije logičan zaključak da, na desetak godina, vlast treba da preuzme *prosvećena elita*, ako treba i nedemokratskim sredstvima, kako bi nametnula neophodne mjere i važne promjene, te postavila temelje za istinsku i stabilnu demokratiju? U narodu se pojavila izreka: „Nismo mi još zreli za demokratiju“, ili „Ne možemo mi bez autoriteta i jake vlasti“... Neki smatraju da demokratija može da se primjenjuje samo u ekonomski razvijenim zemljama. Ako se zemlje u razvoju „prerano demokratizuju“, rezultat je populizam koji se završava ekonomskom katastrofom i *političkim despotizmom*. Ekonomski najuspješnije zemlje trećeg svijeta Tajvan, Južna Koreja, Čile prihvatile su punu demokratiju tek nakon perioda autoritarne vladavine. Zar ovakva logika ne pruža najbolje opravdanje za autoritarne režime u Kini, Sjevernoj Koreji, Mijanmaru...?

Novina je da se isto nepovjerenje u demokratiju, koje je nekada bilo isključiva odlika trećeg svijeta, postkomunističkih i zemalja u razvoju, sad širi u razvijenom svijetu. Važni savjeti koje su razvijene demokratske države dijelile drugima sada se odnose i na razvijene zemlje. Kriza je pokazala da nisu uvijek građani oni koji ne znaju šta rade, već da su to stručnjaci. U zapadnoj Evropi se pokazuje sve veća nesposobnosti vladajućih elita, jer sve neefikasnije i sve lošije vladaju. Kako se Evropa odnosila prema Grčkoj koja je zapala u krizu:

pritiskala Grčku da plati dugove, a istovremeno je uništavala njenu privredu nametanjem mjera štednje, jer grčki dug teško se vraća. Kao da evropski stručnjaci nisu mogli ranije upozoriti Grčku da se previše ne zadužuje... MMF je priznao da je pritiskanje Grčke i drugih dužničkih zemalja da u kratkom roku smanje svoj deficit moglo biti kontraproduktivno, ali tek nakon što je izgubljeno stotine hiljada radnih mesta zbog pogrešnih poteza. U tome se krije prava poruka narodnih protesta širom Evrope: demonstranti nemaju brze i lake odgovore. Vlasti su bez vizije, jer u Evropi, „slijepci vode slijepce“.³

Za demokratiju se kaže da je to najbolji sistem, dobra ideja, a za neke je to stil života. Demokratija se uči, a demokratsko ponašanje vremenom stiže. Pored popularnosti demokratija je praćena teškoćama. Sve je veće nezadovoljstvo ili nezainteresovanost građana. Objašnjenje je čini se jednostavno, jer isti faktori koji su i doveli do širenja demokratije – uticaj novih vidova komunikacije i globalizacija društvenog života – utiču na krizu demokratije. Američki sociolog Danijel Bel smatra da su nacionalne vlade „suviše male da bi se izborile sa velikim problemima“, kao što je globalna konkurencija na svjetskom tržištu ili uništavanje životne okoline. Nacionalne vlade su „suviše velike da bi se bavile sa malim problemima pojedinih gradova ili oblasti“. Sve je izraženije uvjerenje građana da političari vode računa više o svojim interesima, a ne interesima birača. Udaljenost političke elite od građana evidentna je – odlučivanje jest u rukama „brokera moći“ (partijski funkcioneri, interesne grupe, lobisti i birokrate). Vlade ne uspijevaju da riješe mnoge lokalne probleme (kriminal, beskućništvo, nezaposlenost, povratak izbjeglica...). Rezultat je pad povjerenja u vlade i dalje smanjenje spremnosti na učešće u političkim procesima⁴ i političkom životu.

Problemi demokratskih društava

Neki krizu demokratije vide kao krizu parlamentarizma i misle da bi parlamenti trebali biti demokratskiji. Krizu vide u neodlučnosti parlamenta, jer je ta neodlučnost karakteristična za demokratiju. Zato što je riječ o sistemu koji omogućuje jednake izgledе svima da budu u većini – jer svaki interes može dobiti podršku većine (Kondorseov paradoks). Dobra strana demokratije je ako se većine smjenjuju, najčešće svake četiri godine. Dugoročno gledano, demokratija je liberalna – nije sredstvo nekog konačnog cilja, kao što je, nacionalni interes ili državna veličina. Mnogo je važnije da svaki interes može da dobije podršku većine. Neodlučnost je moguća, a ako su glasači ili njihovi predstavnici racionalni, ona će biti i svakodnevna realnost parlamentarne demokratije.

Šta je onda problem sa demokratijom u 21. vijeku? Zašto se preispituju njena vrijednost i njen značaj? To je vezano za zloupotrebe i devijacije određenih demokratskih načela i institucija do kojih dolazi u društvenoj praksi. Pojavljuju se različiti oblici korupcije, dolazi do neprirodne sprega *krupnog kapitala* i *političkih struktura*, pri čemu se zakonodavne demokratske procedure koriste za donošenje propisa koji odgovaraju elitama, nanoseći štetu društvu. Takođe se suočavamo i sa problemima funkcionisanja predstavničke demokratije, gdje i pored formalne mogućnosti da neko postane vršilac najviših državnih funkcija, preko učešća na slobodnim i fer izborima, u praksi je neophodno imati i veliku finansijsku podršku kako bi se uopće moglo ući u skupe kampanje. Problem u nekim društvima predstavlja i devijacija

³ <http://pescanik.net/kriza-demokratije-2/>

⁴ www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/.../11-Vladavina-i-politika-2.ppt

predstavničkog sistema u vidu *partokratije* ili *partodespotije*, gde političke partije ne vrše primarno funkciju zaštite i promovisanja interesa građana i društva, u skladu sa politikom za koju su dobile podršku na izborima, već su u nekoj vrsti prećutnog sporazuma o međusobnoj podršci. To znači da nedostaje demokratska kontrola vršenja vlasti i pored formalnog poštovanja pravila demokratske procedure.

Veliki problem predstavlja i ono što se naziva „diktaturom krupnog kapitala“ koja je u nekim zemljama tako izražena, da kreiranje politike vrše menadžmenti velikih kompanija koji finansiraju same političke partije. Kompromitovanje demokratije ne dešava se samo na unutrašnjem planu. Veoma često se parole o širenju demokratije koriste u međunarodnim odnosima kao pokriće za upotrebu sile, koja služi realizaciji vojnih, ekonomskih i političkih interesa. Pojam demokratije koristi se kao propagandno sredstvo, a s obzirom na značaj i uzvišenost koju bi demokratija i demokratski principi trebalo da imaju, to je svojevrsna blasfemija. Evropska unija se proteklih decenija na Balkanu oslanjala na *stabilokrate* koje su mnogo toga radili kako treba, jer su provodili reforme i zemlje održavali stabilnim. Međutim, vladali su čvrstom rukom. Primjeri se mogu naći na Kosovu, Makedoniji i Srbiji. Monopolizacija vlasti podsjeća na mračna vremena prošlosti. Reformisane i autokratski vođene zemlje regiona teško se približavaju EU. Manjinski pokreti su decenijama bili obučavani da ne ispoljavaju na protestima svoj bijes, već da organizuju mirne proteste. Pokretima za prava žena i prava ljudi sa tamnijom bojom kože se govorilo da ih niko neće shvatati ozbiljno, ako budu oštro protestovali. Bolje je razumno argumentovati i javno iznositi svoje probleme. Za demokratiju se trebaju boriti sadašnje i buduće generacije i poštovati ljudska prava i slobode.⁵

Kriza parlamentarizma

Šta čini privlačnim autoritarizam? Za to je potrebno da se uspostavi ideološka ili interesna podjela na „nas“, pripadnike većinske etničke grupe, i „njih“, kao skup različitih manjina. Zatim je potrebna neposredna veza „nas“ i vođe, kako bi se pridobio parlament. U praksi se pojavljuju autoritarna rješenja za *krizu parlamentarizma*, koja je zapravo kriza demokratije. Druga primjedba jeste da je demokratija bolje rešenje, da je ona vladavina kojom se obnavlja legitimnost poslije rastućeg nezadovoljstva i autoritarizma. Ovo je vezano za Aristotela i ideju dobre vladavine. Teško je objasniti masovnu podršku autoritarizmu koja se sve češće pojavljuje. U situaciji etničke ili ideološke homogenosti vremenom će se stanje promijeniti i autoritarizam će postati vladavina manjine. Obnavljanje legitimnosti će onda zahtijevati povratak parlamentarizmu, odnosno demokratiji.

Znači li to da je autoritarizam, zasnovan na nacionalizmu, politički nerazuman i štetan? Odakle tolika podrška autoritarnim rješenjima, ako je mnogo bolje i krajnje rješenje demokratija? Autoritarni sistemi obezbjeđuje trajnu promjenu u raspodjeli prava, dok je povratak demokratiji uspostavljanje stanja jednakih prava. Demokratija omogućuje jednake izgledе u dužem periodu. Upravo zato što pruža šansu svim interesima i jednake izgledе, ako parlament ne zapadne u krizu neodlučnosti. Demokratija je u funkcionalnom smislu mehanizam koji služi kao neka vrsta osiguranja od građanskih sukoba, rizika ili opasnosti pada u anarhiju.⁶

⁵⁵ Faruk Kozić, *Pravo na ljudskost: rasprava o demokratiji, ljudskim pravima i društvenim pitanjima II*, „Meligrafprint“, Zenica, 2016., str.138.

⁶ <http://pescanik.net/dve-primedbe-o-krizi-demokratije/>

očekivanjima građana u uslovima globalne ekonomije.⁸ Nacionalno donošenje političkih odluka ima problema sa demokratskim deficitom. Ove teze i protivriječnosti prelamaju se u svakodnevnom životu na različite načine. Ankete javnog mnijenja bilježe stalno opadanje povjerenja građana u političare i političke stranke koje su dugo na vlasti.

Za mnoge je demokratija najidealniji društveni sistem koji afirmiše vrijednosti koje štite svakog pojedinca u društvenoj zajednici, bez obzira na razlike među pojedincima ili grupama kojim pripadaju. S raspadom autoritarnog, jednopartijskog, nedemokratskog sistema krajem 20. vijeka očekivalo se da ćemo svi osjetiti blagodati demokratije i da se neće vratiti jednopartijska vladavina, koja je tamničila mnoge pojedince i narode.

Mnogi, međutim, žale za vremenom kad su mnogo manje sputavani nego danas. Višepartijski sistemi pokazali su se kao bolji i napredniji. Međutim, takav obrazac ne može se prihvatiti kada su upitanju države na Balkanu i njihovo poimanje demokratije i primjene u praksi. Krajem 20. vijeka svašta se događalo, od ugrožavanja najosnovnijih ljudskih prava, pojedinačnih i kolektivnih prava, do zločina genocida kao najrigidnijeg nacionalizma, šovinizma i rasizma. Ove pojave nisu čudne kad se govori o vremenskom i političkom kontekstu, koji upućuje na razne oblike deformacija kada se vezuju za kraj drugog i početak trećeg milenija u sistemima koji sebe smatraju i nazivaju demokratskim.

Demokratija nije ograničena na parlament ili na izbore. Demokratija je i živi diskurs. Ona se zasniva na principima koji, ako su napadnuti, mogu ugroziti samu njenu bit. Prava demokratija je ona koja umije da se brani: ona toleriše i podstiče diskusije o svemu, ali ne dozvoljava da je ukinu njenim instrumentima. Ima primjera u historiji kada su građani na izborima sami sebi ukidali prava.

Kritičari demokratije

Mnogo je kritičara demokratije. Jedan od njih je Frenk Karsten.⁹ Problem je što demokratija nije isto što i sloboda. Neki misle da demokratija ugrožava slobodu. Slobodan glas nije prava sloboda. Sloboda je individualna stvar i ne može se svesti na jedan glas u donošenju odluka i na obavezu da se slijedi volja većine. Zapadne demokratije tolerišu mnoge slobode, ali sloboda često opada, jer vlast odlučuje o sve više stvari: građanima govore kako da se osiguraju, kako da troše svoj novac, kojom profesijom treba da se bave, gdje mogu da puše cigarete, šta mogu da kažu, koga mogu da zaposle, za koliku platu, kolike su kirije, koliko dugo traje zakupnina, pod kojim i kakvim uslovima, šta će djeca da uče u školama, koliko treba da plate struju, vodu, odvoz smeća, grijanje, plin, porez, PDV... Ova lista kao da nema kraja. U Norveškoj, kompanije imaju obavezu da *zaposle 40 odsto žena* u svom upravnom odboru. Vlast kaže koga treba zaposliti i previše zadire u život pojedinca i u privatnost. Banke traže previše ličnih podataka od svojih klijenata... Veoma mali broj ovakvih propisa se ukida, a mnogo ih se sve više uvodi. Ne poklanja se dovoljno pažnje zaštiti ličnih podataka.

Krajem 20. vijeka ljudi su mnogo više vjerovali u demokratiju. Početkom novog vijeka su razočarani. Prvo, građani nemaju uticaja na odluke. Zato se osjećaju iznevjerenima i prevarenima, jer nemaju gotovo nikakvog uticaja. Zato misle da demokratija ne vodi

⁸ Isto, str., 160.

⁹ Frenk Karsten je osnivač „Zadužbine za više slobode“, holandske libertarijanske organizacije koja zagovara smanjenje poreza i državne intervencije. Sledbenik je poznatih liberala Ludviga fon Mizesa i Mareja Rotbarda. Sa piscem i novinarom Karelom Bekmanom napisao je knjigu „Demokratija – mit i stvarnost“, koju su objavili Global buk i Katalaksija.

očekivanim i dobrim rezultatima. Mnogo toga što je obećano u demokratiji ne ostvaruje se, ili se sporo ostvaruje. Demokratija nije politički neutralna. Kao da je kolektivizam je ugrađen u demokratiju... Karl Marks je govorio da je demokratija put do socijalizma. Socijalistička partija Sjedinjenih Američkih Država izjavljuje da su demokratija i socijalizam jedno i nedjeljivo. Demokratija je ideja da možemo zajedno da odlučujemo u društvu, a to moraju da rade i ljudi koji su protiv toga. Želje i potrebe pojedinaca podređene su željama kolektiva. Kao da se radi o jednoj kolektivističkoj ideji.

Postoje oštri kritičari centralizacije koju vezuju za demokratiju. Na tržištu postoji ispusni, sigurnosni ventil, jer ako kompanije postanu prevelike i počnu da se ponašaju poput kartela ili monopola, onda postoji pravo da se osnuje nova kompanija. To smatraju sigurnosnim ventilom protiv kartela i monopola, a to je konkurencija. Savremene demokratije nemaju takav ispusni ventil. Svaki entitet, radilo se o kompaniji ili državi, teži da uveća svoju moć, a time i da se centralizuje ili formira kartel. Za neke je EU zapravo takav jedan kartel zemalja. Po nekim kritičarim odatle nema izlaza. Jer, ne možemo reći – hajde da osnujemo novi grad, jer ne može se reći – hajde da odstupimo od ovog modela i da se takmičimo sa drugim demokratijama...

Savremeni kritičari kritikuju i nacionalnu državu. Misle da će moć nacionalnih država sve više slabiti. Problem je što *nema* ili nedostaje *alternative*. U svijetu postoji oko 200 država, zapadne demokratije imaju mnogo problema, ali u njima još uvijek nema alternative. Mnogi vide alternativu u modernoj tehnologiji. *Tehnologija više demokratizuje društvo nego sam demokratski sistem*. Početkom 21. vijeka malo je ko imamo mobitel i internet. Sad je sve to dostupno široj masi ljudi. Putovanje je postalo veoma jeftino, tako da je trošak glasanja sada manji. Postoji Jutjub i ne zavisimo više od državne televizije. Suština je da *tehnologija dovodi do više slobode*. U savremenim društvima stvari se brzo mijenjaju i ono što nam izgleda nemoguće, već narednih dana i sedmica može da postane realnost.

Savremena društva se trebaju bolje organizovati i trebaju naći način odlučivanja o javnim poslovima. Šta je za upravljanje društvom bolje od demokratije? Neki misle da je *bolje imati mnogo manjih demokratija koje bi se između sebe takmičile, nego imati, kao sada, velike demokratije koje se ne takmiče i ne unapređuju*. One imaju monopol, jer su izvan tržišne utakmice. Ako su demokratije manje, izloženije su takmičenju na tržištu uprava. Ima mnogo malih država kao kad ima mnogo kompanija i onda se može glasati nogama i otići u neku drugu zemlju, drugu demokratiju. U malim sredinama najbolje može funkcionisati demokratija, jer je manja razdaljina između vlasti i glasača, pa onda oni imaju veći uticaj na društvena zbivanja. Demokratija može funkcionisati ukoliko je mala i mora biti izložena konkurenciji u svijetu sa mnogo demokratija, ukoliko ljudi još uvijek imaju mogućnost da glasaju pješice. Ova kritika, međutim, ipak svodi demokratiju na tržište i na ekonomiju. To je reduciranje demokratije.

Zapadna demokratija funkcionise bolje od drugih sistema u tome što je u njenom središtu ideja individualne slobode, prava manjina, ranjivih grupa i slično, a toga ne mora biti u nekom drugom tipu društvene organizacije. U svijetu nisu sve države na isti način demokratske. U zapadnim demokratijama svako ima pravo glasa iste težine. Sistem može biti raznolik, na primer sada imamo sistem *jedan čovek – jedan glas* i većina od ukupnog broja odlučuje, ali moguć je i sistem gdje nema svako jedan glas. Dakle, možete imati sistem gde je uticaj drugačije raspoređen. To nije sadašnja demokratija, to je nešto kao više uticaja ovdje, manje uticaja tamo, uticaj *nije raspoređen ravnomjerno* i u principu nema ništa loše u tome.

Međutim, u srednjem vijeku ideja demokratije je bila utopijska. U svijetu u kojem više od 99 odsto ljudi snažno vjeruje u demokratiju, dobro je što ima i onih koji su spremni da *saslušaju alternativu*. Prvo treba da se govori o problemima savremene demokratije. Većina ljudi još ne vidi da su problemi koje imamo, nezaposlenost, socijalne tenzije, visok javni dug, povezani sa demokratijom, sa demokratskim modelom, dinamikom i kolektivističkim principom ideje demokratije. Prvo treba sagledati i razumjeti probleme i potom predložiti rješenje. Do sada umjesto rješenja daju se samo neodređene ideje.

Neki se pitaju da li je bolje kopirati švajcarski model ili je bolji uspeh kroz eksperimente sa potpuno novim sistemima vlasti, slobodnim gradovima i zonama, osvajanjem mora (*seasteading*), *start-up* državama... Kritičari aktuelnog stanja nisu za kopiranje već za nešto novo. *Start-up* države, naprimer: tu ne mora da se promijeni mnogo. *Dubai* je bio samo pustinja, niko tamo nije živio. Bilo je vrlo lako da se započne nešto novo. Dio džungle u Hondurasu je mjesto, gdje se može osnovati slobodni grad. Sposobnost demokratije da se reformiše i transformiše je, nažalost, mala. Teško je za demokratije da se reformišu, jer svi se međusobno drže kao taoci. Više se očekuje od slobodnih država, gradova-država, *start-up* država, koji mogu da nam pokažu način na koji se stvari mogu drugačije urediti. Kao da demokratija nije baš dobra u promjenama navika. Previše ljudi je postalo zavisno od države.¹⁰

Zaključak

Mnogi ukazuju na probleme demokratije općenito. Drugi govore o problemima u pojedinim državama ili demokratijama, ukazujući na slabosti, teškoće, probleme ili krizu. Pored brojnih kritika i sumničenja – demokratija i dalje opstaje. Činjenica je da nadživljava svoje kritičare, jer kao ideja postoji preko dva milenija. I kao najbolji sistem opstaje i razvija se. Naravno, jedan od bitnih preduslova za to je da sve kritike treba ozbiljno prihvatiti i demokratiju i njene institucije neprestano dograđivati. Na međunarodnom planu potrebno je utvrditi precizne standarde i bolje ih praktično primijeniti. Potrebno je više cijeniti različitost kultura i uvažavati različitost kao bogatstvo svijeta. Rješenje je u stalnoj modernizaciji i demokratizaciji društva, zalaganju za prava, slobode i dostojanstvo svih, izgradnji i jačanju demokratskih institucija, slobode medija, jačanju pravne države, civilnog društva, aktivnije i odgovornije uloge demokratskog građanstva...

Literatura

1. Kozić Faruk, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica, 2011.
2. Kozić Faruk, *Pravo na ljudskost: rasprava o demokratiji, ljudskim pravima i društvenim pitajima I*, „Meligrafprint“, Zenica, 2016.
3. Kozić Faruk, *Pravo na ljudskost: rasprava o demokratiji, ljudskim pravima i društvenim pitajima II*, „Meligrafprint“, Zenica, 2016.
4. Kozić, Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018.

¹⁰ Intervju: Frenka Karstena koji je vodio Mijat Lakićević, *Demokratija protiv slobode*, „Novi magazin“, 26. novembar 2014. (<http://www.mijatlakicevic.com/demokratija-protiv-slobode>).

5. Karsten Frenk i Bekman Karel, *Demokratija – mit ili stvarnost*, Global Book, Novi Sad, 2013.
6. Pejanović Mirko, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University Press, Sarajevo, 2015.

Internet adrese

1. Džalto Davor, Kriza demokratije, <http://pravoslavljje.spc.rs/broj/1080/tekst/kriza-demokratije/> ; <http://infoport.co/davor-dzalto-kriza-demokratije/pdf> (7.09.2017)
2. Intervju: Frenka Karstena koji je vodio Mijat Lakićević, *Demokratija protiv slobode*, „Novi magazin“, 26. novembar 2014. (<http://www.mijatlakicevic.com/demokratija-protiv-slobode>).
3. Slavoj Žižek, Kriza demokratije, <http://pescanik.net/kriza-demokratije-2/> (The Guardian, 16.01.2013.)
4. <http://pescanik.net/kriza-demokratije-2/> (Peščanik.net, 19.01.2013.)
5. *Parlament i demokratija u dvadeset prvom veku*: vodič za dobru praksu, (pisac i urednik David Beetham) program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Beograd, 2008.
6. Pejović Marijo, Modificiranje gena – mač sa dvije oštrice, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/modificiranje-gena-mac-sa-dvije-ostrice> (32.01.2018)
7. <http://www.dw.com/bs/nema-neutralne-demokratije/a-40758446> (30.09.2017)

DEMOCRACY IN THE 21ST CENTURY

Abstract

Democracy in the 21st century was expected much more. There are numerous criticisms of democracy that come from various circles, areas or religious communities. One problem is that democracy is not the same as freedom, because it is an individual matter and can not be reduced to one voice in decision-making and the obligation to follow the will of the majority. Power increasingly enters into the life of an individual and in all areas of society with its regulations. Many have been disappointed by strong belief in democracy because they have less and less influence on the decisions. That is why they feel deceived and believe that democracy does not ultimately lead to good results. As if they wanted to say that it was possible to achieve more, work better. Much of what has been promised in democracy is still not being realized. The expectations were great, and the reality is completely different. Most democracies have many problems, weaknesses, and difficulties. The thing is, there is no alternative on the horizon. That is why critics are increasingly insisting on the need to establish a sort of competition of democracies in achieving democratic principles, standards, values and quality of life... The exit is sought in the ongoing democratization and modernization of society, advocacy for the rights and dignity of all, building and strengthening democratic institutions , freedom of the media, the rule of law, the development of democratic culture and democratic environment, democratic standards, the more active role of citizens ...

Key words: democracy, crisis of democracy, partocracy or partodeship, functional democracy, declarative democracy ...